

Пам'ятки сакрального мистецтва Волині. Науковий збірник. Випуск 8. Матеріали VIII міжнародної наукової конференції. – Луцьк, 2001. – С.163-166.

Олена Огнева, Олексій Златогорський

(Луцьк)

БІБЛІЯ В ІЛЮСТРАЦІЯХ

Однією з поширених книг у світі є Біблія. Служіння друку на користь біблійного слова розпочалося ще на світанку книгодрукування, про що свідчать і первісток Іоганна Гутенберга – 42-рядкова Біблія, і загальновідомі видання “інкунабульного” та “палеотипного” періодів Й.Фуста і П.Шеффера, П.Ван Оса, Р.Грюнінгера, А.Кобергера, Х.Люффта, Й.Фробена, Р.Етьєна, Р.Графтона та ін. Тяглість цього служіння збережена і у наші дні, що підтверджується багатотиражовими виданнями Біблії більше ніж на 2000 мовах. Усвідомити місце Біблії у світовій книжковій спадщині посприяла нещодавно виставка, на якій біблійні видання XVI–XX ст. були представлені друкарнями Німеччини, Швейцарії, Нідерландів, Франції, Італії, Великобританії, Польщі, України, Росії та інших країн. Завдяки співробітництву Волинського краєзнавчого музею з Острозьким музеєм книги, Рівненським краєзнавчим музеєм, Державним архівом Волинської області виставка експонувалася у Луцьку протягом травня–вересня 2001 року.

Перші друковані дереворитні видання Біблії розповсюджувались як Біблії для жебраків і неосвічених, для яких підготовлювали на заміну тексту ілюстративний ряд[1]. Образотворче вирішення Біблії, без всякого сумніву, вплинуло на те, що і перше її видання Гутенбергом супроводжувалось ілюстраціями, виконаними невідомим художником[2]. Разом з поширенням друкованих видань Біблій набуває поширення і мистецтво графіки, деякі з них починають з'являтися ілюстрованими. Мистецтво тих часів щільно поєднувалося з життям, а життя було підкорене суворим формам. Завдання мистецтва – наповнювати красою форми, в яких це життя відбувається. Люди середньовічної Європи, за спостереженням Йохана Хейзінги, “шукають не мистецтва як такого, а прекрасного у житті”[3]. Тому не дивно, що Слово Боже, доповнене графічними зображеннями, набуває поширення у друкованому вигляді в Європі вже у XV ст. Всі зібрані на виставці видання в тому чи іншому ступені також репрезентують образотворче

рішення біблійних образів. Вони дали також можливість відслідкувати імена і долі художників, які приймали участь при створенні Біблій.

Найдавнішим з представлених на виставці друкованих ілюстрованих видань є люнебурзьке видання 1614 р. – це переклад Біблії на німецьку мову Мартіна Лютера[4]. Автор ілюстрацій до неї – художник і гравер, відомий під монограмою “М.Н”. Його монограма зустрічається у виданнях Євангелія (Магдебург, 1594р.), Біблії (Йена, 1594 р.; Гамбург, 1596 р.; Нюрнберг, 1597р.)[5]. Участь у виданні брав Ієронім Шредер – торговець і колекціонер, який протягом 1590–1620 рр. жив і працював в Аусбурзі. Підставою про причетність Шредера до згаданого люнебурзького видання свідчить також наявність його монограми, за якою в свій час був опізнаний його портрет[6]. Обкладинка цього видання, виготовлена з дерева і шкіри, з портретом Мартіна Лютера, здійснена на рік пізніше – у 1615р.

У виданні “Коментарі до Біблії” Філіпа Меланхтона (Віттенберг, 1583 р.)[7] вміщено портрет автора на повний зріст, що датований 1561 р. Як вдалося з’ясувати автором портрету є Лукас Кранх Молодший (предок Й.Гете). Відоме також погруднє зображення Меланхтона цього ж художника, виготовлене на рік раніше. У згаданих “Коментарях” це погруднє зображення супроводжується цитатою з Послання апостола Павла до римлян: “Si deus pro//nobis, quis// contra nos?” (“Коли за нас Бог, то хто проти нас?”).

Більша свобода друку в Нідерландах приваблювала сюди вчених, літераторів і художників з інших країн. Друкарська традиція Антверпена на виставці була репрезентована виданнями Балтазара Моретуса, Іоана Меурсіма, Іоана Белероза, Генріха Ерташенса.

Видавничий дім Балтазара Моретуса успадкував друкарню і друкарську марку славнозвісного Кристофа Плантена, видавця багатомовної Біблії (поліглоти)[8]. Представлене на виставці видання – це покажчик до неї, виданий 1642 р.[9]

Продукцію видавничого дому Меурсімів репрезентують “Коментарі до Біблії” Ніколя Лірського (Антверпен, 1634 р.)[10] та “Коментарі на Екклесіаст” Корнелію Корнелі (Антверпен, 1643 р.)[11]. Їх видавець – Іоан Меурсім Старший (1579–1639) – відомий також як археолог і професор грецької мови.

Видавничі дома Моретуса та Меурсіма об'єднує не тільки спільне місце видання, але й ім'я Кристофа Егера (1578/1590 – бл.1652) – німецького гравера по металу і дереву, що жив і працював у Антверпені, співробітника Пауля Рубенса, відомого під монограмою “С.I.”[\[12\]](#)

З Іоаном Меурсімом Старшим працював також гравер Галле Корнеліус Молодший (1615–1678), відомий за монограмою “G.”, що використана у вищезгаданому виданні Корнеліо Корнелі (див. ілюстрацію №1). Це ж видання містить і маргіналію, яка засвідчує приналежність книги Білостоцькому монастирю.

З Антверпеном також пов'язана видавнича діяльність Генріха Ертшенса, який залишив свою монограму на титульному аркуші видання “Коментарів до Нового Заповіту” Антоніо Веласкеса 1637 р.[\[13\]](#) Можливо з ним також співпрацював при виданні цієї книги Галле Корнеліус.

Головним натхненником біблійних видань у Франції, особливо багатомовних Біблій, був парижанин Іоан де ля Ге, який чимало зусиль приклав для того, щоби ці унікальні видання побачили світ. Його особиста монограма “Н” присутня на сторінках паризького видання Біблії–поліглоти у 10 томах 1643 р. Основу ілюстрацій до 10 тому цього французького видання склали картини видатного художника Ніколя Пуссена “Чотири пори року”, які відтворюють відповідні біблійні сюжети. Досить ймовірно, що традиція ілюстрованих Біблій, закладена Пуссеном, була підтримана і вдало реалізована Густавом Доре у ХІХ ст. Біблії з його ілюстраціями, або важкі альбоми з малюнками впродовж ХІХ–ХХ ст. видавалися не лише у Франції, а й у Німеччині, Польщі, Росії, Україні. При чому ці видання були призначені і для поширення серед іудеїв[\[14\]](#).

Нажаль, італійські, англійські, австрійські чи американські видання, що були представлені на виставці, не дають можливості що–небудь говорити чи уявити собі про їх ілюстративну традицію Біблії.

Слов'янська традиція ілюстрованих біблійних видань розпочалася з Франциска Скорини. На виставці було представлено польське ілюстроване видання (Познань, 1925)[\[15\]](#), участь у якого брали німецькі гравери Штейбрехер, Габер, Оберман, Йох, Шекель, Мангер, Юнстов, монограмісти “А”, “V” та інші.

В Польщі, у Варшаві в 1931 р. був також виданий альбом “50 картин для наочного навчання Закону Божого” на чотирьох мовах[16]. Основу його склали малюнки художника В.Крюкова 1876 р., а граверами були А.Зубчанинов, А.Шліпер, К.Вейсман, Н.Куньєв, І.Матюшин, Т.Шлітте, М.Старіков та інші (див. ілюстрацію №2).

Українська традиція ілюстрованих біблійних видань була представлена на виставці Євангеліями ХУІІІ ст. з роботами граверів Є.Зубрицького[17] та І.Гочемського[18]. Взагалом щодо ілюстрацій до українських біблійних видань нового часу слід відмітити поширеність гравюр до новозавітних сюжетів і майже відсутність гравюр до Старого Заповіту. У 1645–1649 роках видатний український гравер майстер Ілля підготував ілюстрації на старозавітні сюжети[19], але видати їх перешкодила визвольна війна. Щодо української традиції ілюстрації Старого Заповіту виникає також побіжне запитання: коли з’являється антропоморфне зображення Бога–отця, адже в ілюстраціях Іллі воно як і в традиції іудеїв є алегорією. Взагалом ця проблема торкається і іконописної традиції Старого Заповіту, оскільки в майже усіх виданнях з історії українського іконопису зображення Бога–отця відсутні. Можливо тому, що такі зображення не збереглися. Можливо тому, що така традиція не існувала взагалі і появу відповідних ікон слід шукати у західноєвропейських впливах на мистецтво слов’янських народів.

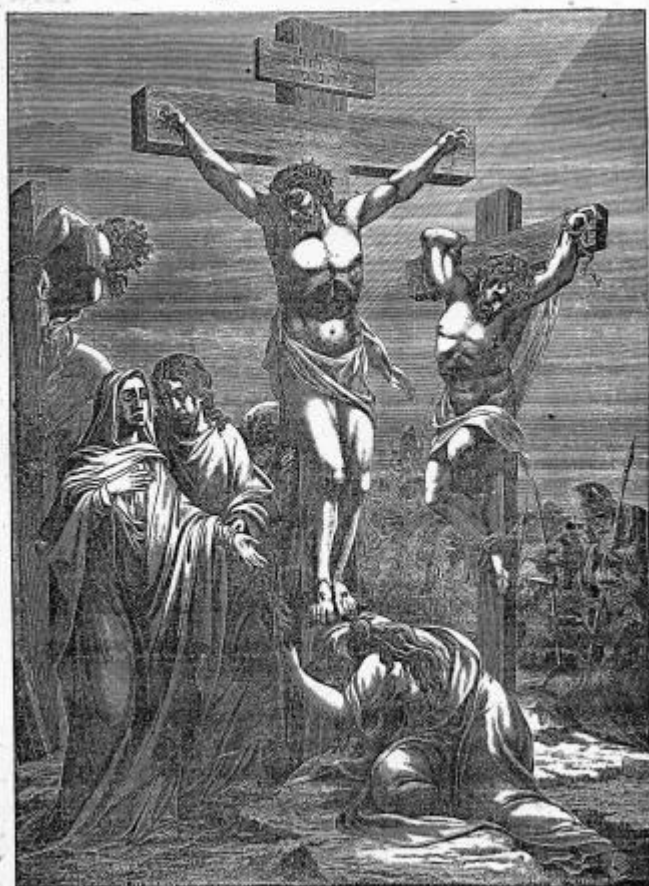
Останні прослідковуються, наприклад, у “Євангелії” 1636 року друку Михайла Сльозки, де одна з гравюр досить близько відтворює гравюру з “Коментарів до Біблії” (Люнебург, 1680) (див. ілюстрації №№3–4)[20]. Подібно і у російському виданні “Біблія сиречь книги Старого і Нового Завета” 1756 р. за основу використано ілюстрації Каспара Люкена з нюрберзького видання Біблії 1711 р.[21]

Сучасні ілюстровані видання Біблії це перш за все видання для дітей, Біблії з ілюстраціями Густава Доре[22], Хосе Переса Монтеро[23] та ін.

Ілюстрації до біблійних видань – малодосліджена тема на сьогоднішній день в релігієзнавстві, історії української культури, мистецтва, у той же час вона знайомить не тільки з історією книги, працею художників, а й сприяє пізнанню зміста книги. Адже взаємодію книжкової ілюстрації і тексту, їх сприйняття як єдиного цілого читачем, цей “бенкет розуму та ока” можливо також прослідкувати за біблійними виданнями.

№1. Корнеліо Корнелі Гравер К.Галле

UKRZYŻOWANIE JEZUSA CHRYSYSTUSA. — ПОЗНАТИИ ИИСУСА ХРИСТА. — РАСПЯТИЕ ИИСУСА ХРИСТА.

№3. М.Сльозка

№4 «М.Н.»

[1] Владимиров Л.И. Всеобщая история книги.— М.: Книга, 1988.— С.96.

[2] Откровение Св.Иоанна Богослова в мировой книжной традиции: Каталог выставки.— М.: Индрик, 1995.— С.106–123.

[3] Хейзинга Й. Осень Средневековья. Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах.— М.: Наука, 1988.— С. 276

[4] Острозький музей книги, інв.№ кн 18485/ УІс–2271

- [5] Nagler G.K. Die Monogramiten.– München, 1871.– S.597.
- [6] Ibidem.– S.588.
- [7] Державний архів Волинської області, інв.№309
- [8] Функе Ф. Книговедение. Исторический обзор книжного дела. М.: Высшая школа, 1982.– С.69.
- [9] Державний архів Волинської області, інв.№477
- [10] Острозький музей книги, інв.№ кн 15715/ YІс–1611
- [11] Острозький музей книги, інв.№ кн 16990/ YІс–2020
- [12] Nagler G.K. Op. cit.– S.85,86.
- [13] Державний архів Волинської області, інв.№В–27
- [14] Die Heilige Schrift der Israeliten illustriert von Gustav Doré. –Stuttgart: Druc und Berlag von Eduard Ballberger; Рівненський обласний краєзнавчий музей, інв.№ кп 5695/ YІІД 2079
- [15] Pismo Świąte w obrazach Dzieje Starego i Nowego Testamentu; Рівненський обласний краєзнавчий музей, інв.№ кп 7954/ YІІД 2149
- [16] Волинський краєзнавчий музей, РА–4977–5024
- [17] Священное Евангеліє... Львов, 1740; Волинський краєзнавчий музей, КДФ– 7287
- [18] Евангеліє сиречь Благовѣстіє Богодухновенныхъ Евангелістов... Почаев, 1780; Рівненський обласний краєзнавчий музей, інв.№ кп 507/ YІІД 1822
- [19] Украинские книги кирилловской печати ХУІ–ХУІІІ вв.: Каталог изданий хранящихся в Государственной библиотеке СССР имени В.И.Ленина. Вып.2, ч.2. / Сост. А.А.Гусева, И.М.Полонская.– М., 1990.– С.214–217.
- [20] Украинские книги кирилловской печати ХУІ–ХУІІІ вв.: Каталог изданий хранящихся в Государственной библиотеке СССР имени В.И.Ленина. Вып.1 / Сост. Т.Н.Каменева, А.А.Гусева.– М., 1977.– С.566; “Коментарі до Нового Заповіту”.– Люнебург, 1680. Мова німецька (без титульного листа); Острозький музей книги, інв.№ кн 19282/ YІс–2439
- [21] Острозький музей книги, інв.№ кн18501 / YІс–2439
- [22] Біблія для дітей з ілюстраціями Густава Доре.– К.: Веселка, 1992.–345 с.
- [23] Біблія в переказі для дітей Старого і Нового Заповіту. Ілюстрації Хосе Переса Монтеро.– К.: Українське Біблійне товариство, 1997.–437 с.